

De lijdensweg van GILLIS DE BIÈVRE (1627-1675)*

Marc VAN TRIMPONT

Wij worden in Vlaanderen in die mate verwend op het vlak van geneeskundige verzorging dat we er gewoon niet stil bij staan dat een en ander elders, zelfs vandaag, misschien of waarschijnlijk minder goed verloopt, maar dat het hier alleszins in vroeger tijden echt een beklemmende bedoening was. De gebrekkige kennis van de geneeswetenschap zal wel voor een deel verantwoordelijk zijn geweest voor de slechte afloop in vele gevallen ten tijde van onze betovergrootouders en... vroeger.

Wat nu volgt is een verhaal van zowat 350 jaar geleden... Wie het leest zal toch even, medevoelend (in de letterlijke betekenis van het woord!) met het slachtoffer, kippenvel krijgen...

In de vooroudertafel van de auteur dezes, meer bepaald onder kwartierstaatnummer 856 ⁽¹⁾, staat de naam Egidius (=Gillis) de Bièvre (ook: de Biévenne en van B(i)evere). Op een bepaald moment kwam deze man zich in Geraardsbergen vestigen. Maar waarom hij naar Geraardsbergen is komen wonen blijft een raadsel. Gillis is immers geboren in Lessenbos (4 april 1627) waar hij huwde met Joanna de

Backere eveneens uit Lessenbos. Hij was een welgesteld en gepatenteerd lakenhandelaar aan wie octrooi is afgeleverd in Aat waar hij trouwens een zaak dreef. Bij zijn overlijden in Geraardsbergen op 2 april 1675, staat in de overlijdensakte dat hij *mercator*, d.i. koopman was ⁽²⁾. Hij is een zoon van Guillaume de Bièvre zoon van Gillis, en van Cathérine le Moisne alias le Moisie wier oom (professor Lemoisne) aan

de universiteit Leuven een *discours* verdedigde gewijd aan de 'Pacifictie van Gent' ⁽³⁾. Guillaume de Bièvre vernoemd, geboren omstreeks 1590 en overleden in Lessenbos op 24 mei 1667, was meier van Lessenbos en ontvanger voor rekening van hertog de Croy & d'Havré. Hij was ook nog leenman van de graaf van Henegouwen ⁽⁴⁾. In een muur van de kerk van Lessenbos is een grafsteen ingemetseld van ongeveer 1,80 bij

* Met dank aan dr. Paul van Trimpont, internist in het A(lgemeen) S(tedelijk) Z(iekenhuis), Campus Geraardsbergen, die bereid werd gevonden de tekst van dit artikel kritisch door te nemen en, waar echt nodig, medisch bij te sturen.

⁽¹⁾ De filiatie gaat als volgt:

KS. nrs.856/857 : Gillis de Bièvre (1627-1675) x Joanna de Backere. Uit dit huwelijk :

KS. nrs.428/429 : Gillis de Bièvre (1668-1716) x Maria de Laetere (Over de familie De Laetere uit Moerbeke, zie desgewenst W. STEVENS, *Van Moerbeke (Geraardsbergen) naar Aalter: een korte geschiedkundige schets van de familie De Laeter*, in *Vlaamse Stam*, jg. 26, 1993, nr.3, p. 205-213). Uit dit huwelijk :

KS. nrs.214/215 : Jan Frans de Bièvre (°Geraardsbergen 1695, †Lessen 1760) x Maria Cornelia Sperre (Sterre). Uit dit huwelijk :

KS. nrs.106/107 : Philippe (van) Trimpont (1739-1803) x Maria Josepha de Bièvre (1741-1803). Uit dit huwelijk :

KS. nrs.52/53 : Benoit van Weymersch (1778-1866) x Anna Maria (van) Trimpont (1777-1838). Uit dit huwelijk :

KS. nrs.26/27 : Philippe van Wijmersch (1802-1839) x Rosalie Ghijsbrecht (1797-1865). Uit dit huwelijk :

KS. nr.13 : Irène van Wijmersch (1833-1902), van wie :

KS. nrs.6/7 : Isidore van Wijmersch (1866-1934) xx Rachel Breynaert (1881-1972). Uit dit huwelijk

KS. nrs.2/3 : Fernand van Trimpont (1897-1954) x Angèle van Wijmersch (1909-1983). Uit dit huwelijk :

KS. nr.1 : Marc van Trimpont

⁽²⁾ RIJKSARCHIEF RONSE (RAR), Oud gemeentearchief (OGA) Geraardsbergen, parochieregisters, overlijdensakte van 2 april 1675.

⁽³⁾ TH. LESNEUCQ-JOURET, *Histoire de Lessines*, Lessen, 1906.

De overeenkomst *Pacifictie van Gent* geheten werd ondertekend op 8 november 1576 en herstelde tijdelijk de eenheid binnen de Nederlanden tijdens de Tachtigjarige Oorlog.

⁽⁴⁾ Een leenman (in het Frans *homme de fief*) was niet een soort half-adellijke titel zoals soms wel eens wordt beweerd, maar was iemand die het genot had van een leen (in het Frans *fief*) d.i. een opbrengstgoed dat echter bij het overlijden van de bezitter terugkeerde naar de leenheer. Niet te verwarren met een heerlijkheid (in het Frans *seigneurie*) wat eveneens een leen was, doch aan dergelijk leen was justitiële bevoegdheid verbonden en precies dit kenmerk was de *conditio sine qua non* voor de status van heerlijkheid. De bezitter van een heerlijkheid had de status van heer (in het Frans *seigneur*) en dergelijke status zou eventueel wél kunnen worden omschreven als een "half-adellijke" titel. (Zie desgewenst M. VAN TRIMPONT, *Wat is er van het leenstelsel?*, in *Gerardimontium*, 2005/199, p. 30-39, met verwijzing naar vakliteratuur ter zake.)

0,85 m. met het familiewapen en met een mannen- en vrouwenfiguur in bas-reliëf (5). De tekst van de grafsteen luidt:

*Cy gist honorable personne (6)
Guillaume de Bièvre en son temps
Mayer et R(e)C(œur) du Bois-de-
Lessines qui décéda le 24 may 1667 et
Catherine le Moisie sa fême laquelle
décéda le 10 dec(embre) 1671, lesquelles
en leur vivant ont fait dresser ce marbre
en leur mémoire, et p(ou)r faire leurs
obiits ont donné à l'église une rente
de quinze livres l'an, ayant délaissé
Jacq(ue)s, mr. Philibert pasteur de
Saint Jean en Pauper (7), Gilles, Jean,
Marguérite, Alardine, Cathérine et Jean
de Bièvre leurs enfants.*

Guillaume was de zoon van Gillis jr. (geboren ca. 1550), leenman van de graaf van Henegouwen, die de zoon was van Gillis (geboren ca. 1520). Ook deze laatste was leenman van de graaf van Henegouwen, *Féodal de la Cour de Spienne* (8). Van vader en zoon Gillis de Biève alias de Bièvre is het zegel bewaard gebleven (9).

Maar laten wij terugkeren naar onze Egidius (Gillis) de Bièvre. Deze poorter van Geraardsbergen, zonder twijfel een actief en welgesteld man, was vermoedelijk een kordate en rechtlijnige persoonlijkheid wat kan worden afgeleid uit het lijvige dossier van een proces voor de Raad van Vlaanderen waar overigens het verhaal van zijn lijdensweg te vinden is (10).

In 1674 was Egidius ziek geworden.

Hij had ernstige darmstoornissen die gepaard gingen met prikkelende kramptoestanden en hij ging te rade bij de Geraardsbergse dokter Cambier, licentiaat in de medecijnen. Misschien bracht de behandeling van dokter Cambier geen beterschap of misschien heeft deze laatste zelf zijn patiënt aangeraden ook even het advies in te winnen van een collega. Wat er ook van zij, feit is dat Egidius (Gillis) naar Brussel trok of erheen werd gebracht en er op 2 september 1674 werd onderzocht door dokter J. de Lespière.

Empirische geneeskunde

Wie de doktersverslagen m.b.t. Gillis de Bièvre naleest dient zich terdege bewust te zijn van het feit dat het gebeuren zich afspeelt in de 17de eeuw. Op dat moment was in veler ogen de geneeswetenschap vervat in de verhandeling "*De Materia Medica*" van de hand van **Pedanius Dioscorides**, een Grieks legerarts in dienst van de Romeinse keizer Nero (37-68), nog het standaardwerk voor de geneesmiddelenleer. Deze was gebaseerd op het gebruik van planten en kruiden (11). Vermoedelijk heeft Dioscorides zich laten leiden door de leer van **Hippocrates** (460-ca. 370), eveneens een Grieks arts (12). Deze geleerde had een paar eeuwen voordien (nu dus bijna 2500 jaar geleden) een geneestheorie ontwikkeld uitgaande van de onderlinge harmonie tussen de natuurlijke

krachten. Praktisch gezien kwam het erop aan een evenwicht in stand te houden tussen de vier *humores* (13) of lichaamssappen: bloed, slijm, gele en zwarte gal. Te dien einde moest de natuur soms een handje worden geholpen om een overmaat aan sappen te verwijderen, vandaar purgeermiddelen, aderlatingen, braakmiddelen, warme omslagen, wijn als drank, en dergelijke meer. Sommige remedies van deze *humores*-theorie, zoals aderlatingen, werden tientallen jaren geleden aangewend bij longoedeem (water op de longen) en nu nog steeds bij sommige speciale ziektes, nl. hereditaire hemochromatose.

Na de school van Hippocrates kwam deze van **Galenus** van Pergamon (ca. 130-ca. 200), de hofarts van de Romeinse keizer Marcus Aurelius (169-180). Galenus beperkte zich niet tot observatie wat Hippocrates wel had gedaan, maar sloeg resoluut de weg in van de studie van anatomie en fysiologie. Hij toonde aan dat de slagaders gevuld waren met bloed terwijl Hippocrates beweerde dat ze de door de longen ingeademde lucht vervoerden. Maar aan de theorie van evenwicht onder de lichaamssappen werd gedurende eeuwen niet geraakt. Galenus werd echt DE maatstaf en tijdens zowat 1500 jaar was geneeskunde studeren gewoon synoniem voor Galenus studeren. Maar toen kwam de Vlaming **Andreas Vesalius** (alias Andreas van Wezel, 1514-1564). Hij haalde Galenus van zijn voetstuk, althans

(5) Het is niet mogelijk gebleken een relevante foto te nemen van deze grafsteen omdat... de leiding plus tellers en toebehoren van de watervoorziening het gezicht op de steen belemmeren(!).

(6) Het predikaat *honorable personne* komt overeen met het Nederlandse *den eersaemen*. Wie *eersaem* werd genoemd, was iemand van de gegoede stand; door dit predikaat werd adeldom niet uitgesloten, althans volgens de betekenis die er door de Grote Raad van Mechelen (= rechtbank enigszins vergelijkbaar met ons huidige Hof van Beroep) doorgaans aan werd gegeven. (Cfr. dr. hist. O. LE MAIRE, *Geslachtslijst der familie Ghijsbrechts*, Mechelen, 1930, p. 123, voetnoot 1.)

(7) mr. staat voor magister, d.i. meester. Philibert de Bièvre was pastoor in Poperinge (Sint Jan).

(8) L. DEVILERS, *Chartrier du chapitre de Sainte Waudu de Mons*, 1908, t. III.

(9) G. WYMANS, *Répertoire d'armoiries sur sceaux des hommes de fief du comté de Hainaut (13e-17es.)*, Brussel, 1980.

(10) RIJKSARCHIEF GENT (RAG), Raad van Vlaanderen, nr. 24615 : dossier *Jean van Bievere c. Gillis van Bievere*.

(11) Dit oorspronkelijk in het Grieks geschreven handboek van de geneesmiddelen, ordent systematisch in vijf delen de complete farmacologische kennis van toen.

(12) Iedereen heeft al gehoord van de "eed van Hippocrates" die door de eeuwen heen is beschouwd als de ethische basis voor het medisch handelen. Een aangepaste versie van deze eed is ook vandaag nog de ambtseed voor artsen, waarbij o.m. de nadruk wordt gelegd op de geheimhoudingsplicht.

(13) *Humores* : meervoud van humor, Latijn voor vloeistof, sap, vocht.

op het vlak van de anatomie. En zowat driekwart eeuw na Vesalius werd Galenus ook op het vlak van de fysiologie onttroond. De Brit **William Harvey** (1578-1657) ontdekte immers het bestaan van de bloedsomloop en wist de precieze functie van het hart correct te situeren. Deze ontwikkelingen, gepaard met de stilaan groeiende wetenschap dat het stofwisselingsproces berust op een scheikundige omzetting van levensmiddelen in bestanddelen welke door de organen van het menselijk lichaam kunnen worden verwerkt, brachten meer en meer inzicht in de ziekelijke veranderingen in de organen. Welnu, op het moment dat Egidius (Gillis) de Bièvre ziek werd begon pas de kennis van deze nieuwe theorieën schoorvoetend door te dringen ⁽¹⁴⁾.

Vogel voor de kat

Zoals gebruikelijk in die tijd, waren de door de artsen gestelde diagnoses en voorgeschreven remedies neergepend in een soort medisch keukenlatijn. Laten wij even, in een poging tot min of meer vrije, geduide en tevens ingekorte en vereenvoudigde vertaling, het geneeskundig rapport doornemen van hoger genoemde dr. J. de Lespiere.

De heer Aegidius de Bièvre, poorter ⁽¹⁵⁾ van Geraardsbergen, heeft af te rekenen met "tenesmi" (= krampachtige toestanden) die gepaard gaan met een pijnlijke stoelgang. Zijn ziektebeeld is ons bekend want het werd in alle klaarheid uiteengezet door de zeer onderlegde heer (expertissimo domino) Cambier ⁽¹⁶⁾. Wij zijn van mening dat de bron en oorzaak van de pijnen moeten worden gezocht in een hevig-prikkelend en bijtend vocht (sap) ⁽¹⁷⁾ dat zich opgehoopt heeft omdat de ontregelde ingewanden uitgedroogd en verhit zijn; dit vocht gaat naar het inwendig rectum. Daar het ziekteverschijnsel al een drietal maanden aanwezig is hoeft het niet te verwonderen dat de aandoening in hevigheid is toegenomen; er is immers een kwaadaardige en pijnlijke zweer ontstaan met uitstoting van bijtend etter. Het gaat hier om een moeilijk te genezen aandoening en de genezing wordt nog afgeremd zowel door de grote vermoeidheid en slapeloosheid waarmede de zieke wordt gekweld, als door de onophoudelijke uitscheiding van met bloed vermengd bijtend vocht en door een sterke drang om te gaan zitten. Desondanks is hoop op genezing gewettigd vermits er soms periodes zijn zonder koorts en zonder duidelijke ziekteverschijnselen. De noodzakelijke ziektebehandeling dient nauwgezet in correcte volgorde en met kennis van zaken te gebeuren en met inachtneming van een aangepast dieet

Vooreerst gedurende drie opeenvolgende dagen en nadat de wonde is uitgekookt(!?) en gereinigd of verwijld, een mengsel toedienen bestaande uit gekookte gerst, sarocaci-wortels, fragariae-wortels en agrimonia. Vervolgens een infuus van rosa rubra met sennae-blad en barbarim-blad waarbij wat siroop van rosa rubra wordt toegevoegd. Deze oplossing toedienen zoveel als nodig volgens de ernst van de aandoening en conform de richtlijnen van de arts ⁽¹⁸⁾. Daarna een kuur met water van thermale bronnen. De eerste dag één beker, de tweede dag twee pinter of een wijnglas, de derde dag drie pinten of een volle kruik licht opgewarmd thermaal water. Dan dagelijks telkens een andere kruik en zo gedurende 15 tot 20 dagen. Wij hopen dat dit thermaal water een krachtiger effect zal hebben dan gewoon bronwater dat wegens de koude een nefast effect heeft op buik en ingewanden. Dankzij de weldadige actie van het thermaal water zal de etter beter worden uitgewassen, zullen de ingewanden beter worden gereinigd en zal de vuile verzwering beter worden verzorgd. Een en ander zal des te gemakkelijker worden bereikt indien tegelijkertijd op geregelde tijdstippen warme lavementen worden gezet met een kleine hoeveelheid van hetzelfde water. (...)

Gedaan op 2 september 1674.

Heel deze behandeling is boter aan

⁽¹⁴⁾ Vesalius bestudeerde de anatomie van het menselijk lichaam bij lijken terwijl zijn voorganger Galenus nooit een lijk had gesneden. Hij schreef zijn bevindingen neer in zijn hoofdwerk onder de titel *De humanis corporis fabrica*.

Harvey ontdekte de grote bloedsomloop in 1618 en beschreef die nadien in zijn werk *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus*. Over de geschiedenis van de geneeskunde, zie bijvoorbeeld S.B. NULAND, *Artsen* (vert. P. Verhaegen en J. Verheydt), Amsterdam, 1997. Zie ook J. GODDERIS, *Een venster op het medisch denken aan de Leuvense Alma Mater in de 16e eeuw*, in *Hieremias Triverius Brachelius* (Uitgave Culturele raad Brakel, Werkgroep Triverius 500, 2004, p.28-51).

⁽¹⁵⁾ Een poorter (in het Frans: *bourgeois*) was tijdens het ancien régime een inwoner van een stad, die het poorterschap had verworven en daarvoor jaarlijks een bepaald recht betaalde aan deze stad. Het poorterschap was een status die heel wat voordelen opleverde voor welgestelde mensen en alleszins ook voor zakenmensen en kooplui. In Geraardsbergen bestond ook het z.g. buitenpoorterschap waardoor mensen die buiten de stadsmuren woonden, tegen bepaalde voorwaarden het poorterschap konden verwerven.

⁽¹⁶⁾ Dokter Lespiere noemt dokter Cambier *expertissimus dominus* (in de ablatief of zesde naamval *expertissimo domino*). *Expertissimus* is de overtreffende trap van *expertus*, onderlegd, kundig. Dominus = heer. Nu dienen deze twee predikaten geplaatst te worden in het tijdsgebeuren van toen. *Expertissimus* wees doorgaans op een universiteitsprofessor en soms een geneesheer; *dominus* 'heer' staat voor een persoon van hogere stand. (Cfr. O. LE MAIRE, *op. cit.*).

⁽¹⁷⁾ Zie in de tekst, onder de kop *Empirische geneeskunde*, de uitleg over de *humores* of de lichaamssappen.

⁽¹⁸⁾ *Fragariae*-wortels = wortels van aardbeien; deze werden in de volksgeneeskunde gebruikt als middel tegen diarree.

Agromonia = leverkruid, dit is een matig cholericum, mild adstringens en anti-diarreticum (actueel dient men toe 1,5 gr. per kopje als infuus tegen gastro-enteritis, galblaasontsteking.) *Rosa rubra* = Franse roos. Bij uitwendig gebruik dient men vandaag een 10%-ig infuus toe als adstringerend gorgelmiddel. *Sennae* blad (*lascantia*): wordt niet chronisch aangewend omdat het een prikkelend effect heeft op de darmwand. {Met dank aan herboriste Suzy Janssens (apothek Carlos de Clercq/Geraardsbergen) voor de assistentie.}

de galg gebleken. Gillis de Bièvre is nog een tijdje blijven leven onder hevige koliekachtige pijnen om dan uiteindelijk de dood in te gaan op 2 april van het volgende jaar.

Nabeschouwingen

Welke was nu de ziekte waardoor Gillis de Bièvre naar de eeuwigheid is gevoerd? Op grond van het ziektebeeld zoals omschreven in de rapporten van de dokters Cambier en Lespière zou men op het eerste gezicht kunnen denken aan cholera morbus (= letterlijk vertaald: "dodelijke dakgootziekte" omdat de ontlasting als door een goot wordt gespoten!!). Cholera morbus is een besmettelijke darmziekte gekenmerkt door heftige diarree en zeer veel vochtverlies. Deze aandoening dook in de Nederlanden, meer bepaald in Gent, pas in 1643 voor het eerst op⁽¹⁷⁾. Misschien ging het om de toen nog niet gekende ziekte van Crohn of enteritis regionalis. Dit is een darmontsteking (meestal het laatste gedeelte van de dunne darm) waarbij zweervorming, vernauwingen en fistels kunnen optreden; de oorzaken voor deze ziekte zijn zelfs vandaag nog onbekend. Het ziektebeeld wordt ook nog gekenmerkt door hevige pijn midden of rechtsonder in de buik, vaak diarree, af en toe koorts, vermagering, bloedarmoede⁽²⁰⁾. Vandaag wordt deze aandoening behandeld met specifieke anti-ontstekingsmiddelen, soms antibiotica en/of via een operatief ingrijpen. Het kan ook nog een anale fistel met abces geweest zijn. En toen waren er nog geen antibiotica voorhanden, met alle gevolgen van dien!

Welke aandoening het ook moge geweest zijn, het zal wel voor iedereen duidelijk zijn dat in die tijd Gillis de Bièvre onverbiddelijk een vogel voor de kat was...

Quas pintas sex poculis ^{unum} librarum ~~quatuor~~ ^{quatuor}
 tertio die ^{quatuor} pintas tres seu Sydenham integras
 Aquas Brunensem calefactam, totidie lagenam
 aliam assumendo, atque ita per quoddam dies
 continuabit, gradatim sub fine minuendo, et
 gradatim deit incipiendo. quippe thermales
 hasce aquas multo efficaciores Spadanis fontibus
 futuris speramus, cum locum frigus actuale
 ventriculo et intestinis adversum esse possit, et
 Thermatum Aquarum beneficio acres humores
 melius elucantur, intestina magis detergantur
 atque ita vitium roborum facilius curabitur.
 Quod coactius obtinebitur si eodem tempore
 frequentius ^{ex grossa aqua thermali} cisternae tepidae ^{quarta} quartate
 in anum injiciantur, atque dolore virgites etiam
 nonnullam Emenata ex decocto Capitis
 castorei aut ^{in aqua thermali} magis in aqua thermali
 melleoquinis seu psilly et Lidoneorum, atque
 Zij ^{in aqua thermali} ^{in aqua thermali} ^{in aqua thermali} ^{in aqua thermali}
 ad ^{in aqua thermali} ^{in aqua thermali} ^{in aqua thermali} ^{in aqua thermali}
 partes admittendo etiam bacillum sacchari
 Saburam, quando oporturum videbitur.
 Nec vero a patre Thermatum Aquarum desis-
 tendum facile erit, licet tribus primis diebus
 non permeent, quandoquidem saepe fit, ut sexto
 tantum aut septimo die per utrumque transeat,
 potissime dum prima haustibus bacillum
 spiritus sabbis aut tartari additum fuerit, atque
 etiam alias eandem portio aliqua per
 intestina vacari solet.
 Post Thermatum Aquarum usum repurgatio de
 Solande corpore, nebularium et ^{in aqua thermali} ^{in aqua thermali}
 mane per quinquidies ^{in aqua thermali} ^{in aqua thermali}
 caprino ^{in aqua thermali} ^{in aqua thermali} ^{in aqua thermali}

Fragment uit het geneeskundig verslag door dokter J. de Lespière (RAG, Raad van Vlaanderen, nr.24615)

(17) H. VANNOPPEN, *Volksgeneeskunde en officiële geneeskunde in het kader van de heemkundige studie*, in *Ons Heem* (tijdschrift van het Verbond voor Heemkunde, vzw), 1987, jg. 41, nr. 2-3, blz. 49.

(20) *Spectrum Compact Encyclopedie*, Utrecht/Antwerpen, 1981.